

Första roten, tomt 5

Kvarteret Idogheten

Trettonde roten 1637–57

Vallgatan södra sida väster om Kungs-
porten

Sjätte roten 1657–70

1638–74

(1638–39, 1646–47: 3 mtl, 1644: 5 mtl, 1645, 1648, 1650–51, 1652–55: 2 mtl) 1656–57v, sedan sjätte roten t. 1670)

Johan skräddare hos Ambjörn Halwardsson R13 1645–46: 2 mtl

1638 omtalas i rote 13 en Ambiörn N. senare preciserad som Ambjörn Halvarsson eller Ambjörn åkare. Han anklagades den 31.1.1671 för att i sitt hem ha hyst ”löst folk” men kunde för rätten förklara, att han endast höll en piga i huset till att hjälpa honom och hans hustru i deras ålderdom. ”Vilket ock senaten icke kunde finna oskäligt”. Den andra pigan, som hade råkat befinna sig hos Ambjörn åkare vid rannsakingen efter löst folk, tjänade enligt Ambjörn hos hans måg

Assmund Nilsson tullskrivare (Porthållare) i södra porten (”Gamle Port” eller Kungsporten).

1670–81

som 19.3.1673 omtalas i rätten ha svärfadern Ambjörn Halwardsson åkare.

Möjligen övertar tullnären Assmund Nilsson svärfadern Ambjörn åkares gård, ty M1676 upptar blott en hel tomt men enligt 1696 års tomtöreslängd ägde Assmund Nilssons änka *Margareta Ambjörnsdotter* 1½ tomt. Som hyresgäst upptas där 1696 *Jacob Schröder*.

Samma år berättas den 30 april att tullnären Assmund Nilsson hade avlidit ”för en tid sedan”. Hans änka *Margareta Ambjörnsdotter* begärde att hennes barn skulle överenskomma om de båda gårdarna på Vallgatan mellan löjtnant Daniel Giedskog å västra och Staffan Olufsson sinkelmakaren å östra sidan. Tre av sönerna myndiga *Nils* och *Jonas* och omyndige *Ambjörn Assmundsöner* skulle i ett för allt erhålla 100 d smt i fäderne och möderne medan systemen *Helena Assmundsdotter* skulle behålla den fasta egendomen. Modern skulle betala skulderna och Helena skulle ge modern en lika hederlig begravning som fadern erhållit. Ambjörns part skulle kvarstå hos modern och systemen till dess han blev myndig. Bröderna önskade att systemen genom guds försorg skulle bli försedd med en vacker man. Dessa fyra syskon kallade sig *Winqvist* medan den fjärde brodern *studenten Johan Assmundsson*, som i brev den 3.10.1695 i arv begärde 100 d smt samt en svart klädning, kallade sig *Winander*. Bröderna sålde också den 6.1.1698 sina gårdsandelar till systemen Helena. I tomtöreslängderna svarar dock modern *Margareta Ambjörnsdotter* ensam för gårdarna t.o.m. 1703. Den 26.1.1697 in-tecknar hon gården mellan ”löjtnant Giedskos i söder” (”) och hennes egen i väster för ett lån i banken..

På tomten låg 1696 två gårdar, båda ägda av Assmund Nilssons änka.

Östra delen av 1.5

Före februari 1701 hade den ena av de två gårdarna på tomten, liggande på en halv tomt, övertagits av *hovslagaremästare Fredrik Andreas Gödeke*. I en skrivelse till magistraten klagar han då över sina grannar på ömse sidor, sal. Assmund Tullnärs änka och *Mäster Anders Fällberedare*.

Genom deras ovarsamhet skadades hans hus av dropp från deras väggar. Mot all billighet tilltöpte tullnärsänkan rännstenen mellan hans och hennes hus (EIIa:16, 27.2.1701).

Märkligt nog fick Gödeke inte burskap förrän 28.3.1701. Redan i dec. 1695 omtalas en injuriersak mellan hovslagarna Fredrik Andreas Gödeke och *Ulrik Schäffer* och den 5.10.1699 vände sig Fredrik Andreas Gödeke mot *bönhasen hovslagaren Erik Danielsson* (EIIa:15). Hovsmeden Gödeke hade den 1.10.1693 gift sig i Christine församling med *Caspar Wiesenhoffs* (död 1680) och *Maria Lenersens* dotter *Cornelia Wiesenhoff*, som bör vara identisk med den dotter "Neltje", som Caspar Wiesenhoff lät döpa den 10.9.1695. Maria Lenersen hade gift om sig med *hattmakaren Daniel Hanck* den 14.8.1683 och Gödeke accepterades icke av styvsvärfadern. Den 30.6.1698 klagade Gödeke över sin svärfader, som hotade honom till livet med en laddad bössa och skällde honom för äreskändare och blodhund (EIIa:14). I rätten omtalas den 22.8. s. å. en överenskommelse mellan Daniel Hanck och hans styvsvärson Gödeke, att Gödeke skulle betala Daniels skuld till *Jacob Jürgensson*.

Sedan Gödeke avlidit (begr. 60 år gammal 6.2.1712) satt Cornelia Casparsdotter kvar i gården som änka. I bouppteckningen efter mäster Fredrik Gödeke 1715 (1715:517) omtalas hans fyra barn:

- 1) *Perukmakaren i Varberg Jonas Beijerstens hustru Anna Maria Gödeke- Beijersten* bodde 1715 i gården tillsammans med svärmodern
- 2) *Joakim Fredrik Gödeke*
- 3) *Caspar Gödeke*
- 4) *Johan Gödeke*

Närmaste moderneanförvant var *buntmakaren Johan Eriksson Braa*.

I kämnärsrättens protokoll omtalas den 2.12.1715 "en eldsvåda förleden söndags afton i mäster Fredrik Gödekes änkas hus på Vallgatan, där mäster Sven Bautz logerar". Vittnen var hattmakare *Gudmund Jungberg* och *vagnmakare Jonas Larsson*. Sven Bautz hyreskontrakt hade underskrivits av änkans dotter å moderns vägnar. Den kakelugn, som elden trängt sig igenom var uppmurad av en bönhas och var alldeles oduglig. Antingen måste änkan låta reparera den eller skaffa honom annat hus. När Jonas Larsson bett Sven Bautz att ej elda så starkt hade han svarat att han kunde inte sitta där och frysa utan han tänkte "eldas och brinna, så det frasar efter". Sven Bautz hade låtit reparera huset och rensa skorstenspipan, då han flyttade in i gården men kunde inte rå för att ett sådant slött arbete var gjort.

Den 27.12.1715 gifte Cornelia Casparsdotter om sig med en Gräsborg. Det hela är en mystifikation, ty i Christine kyrkas vigselbok kallas han "Jo. Bertelsson Gresborg, einen Kleinschmidt" medan borgaren och *besökaren Petter Gräsborg* i februari 1716 klagade över att hans kära hustru Cornelia Gödeke den 15.12.1715 hade avvitttrat sina tre barn långt över sin förmåga. Till fäderne- arvets betalande hade man anslagit deras ena hus och gård på Vallgatan och i den mån detta icke skulle räcka skulle resten uttagas ur övrig egendom. Gräsborgs klagomål hade tillkommit på grund av att Fredrik And. Gödekes smedjgård hade värderats enligt beslut den 3.2.1716 och

skulle anslås till auktion och bakom ingripandet låg *Jacob Feigel* och hans svärfader *Johan Eriksson (Braa)*. Auktion skulle hållas den 9 april. Petter Gräsborg hade inte väntat sig att förmyndarna Jacob Feigel och Johan Eriksson genast skulle angripa det ena huset på Vallgatan utan att han själv skulle få tid att avyttra det. Han hade därför fått *Fredrik Andreas Bolms* att stå som cautionist för 320 d smt. Alla tre pupillerna hade nu lämnat sin mors och sin styvfars hem. Förmyndarna hävdade, att barnen behövde kristlig upptuktelse med skolgång, kläder och livsuppehälle. Själva ville de inte "löpa och buga i minutvis" hos styvfadern Petter Gräsborg och Mäster Bolms för pupillernas tillfallna arv. – 1720 hade Gräsborgs hyresgästen *Lars Hörig målare*. Petter Gräsborg(Gräsberg) står i kroglistan 1717 som innehavare av krogen Leyonet.

Cornelia Wiesenhoff avled 1722 (begr. 21.12. s.å.). Petter Gräsborg gifte 29.8.1725 om sig med *fru Ingrid Lundberg* men avled endast nio dagar därefter (bou 16.7.1725). Hans arvingar tillskrevs 1730 en halv tomt. Men den 18.10.1725 hade *provincialinspektören Herr Olof Elgfot* låtit uppbjuda framlidne besökaren Petter Gräsborgs tomt på Vallgatan mellan snickaren Sven Halls änkas tomt å ena och accismästaren Olof Rydbergs gård å andra sidan för någon skuld Gräsborg hade med anledning av sin uppbörd. I tomtöreslängden 1725 säges tomten vara "fällberedaren Anders Perssons obebyggda tomt".

1733 hade denna del av 1:5 liksom den vänster härom övertagits av *slaktaren Anders Olsson Hägg*.

Västra delen av 1.5

Accismästare Olof Rydbergs gård

Från 1701 behåller Assmund Nilssons familj endast den hela tomten, som Margareta Ambjörnsdotter svarar för i tomtöreslängden tillsammans med dottern Helenas förste man *Niclas Wolf*, de två första åren därefter tillsammans med Helena som änka. Men i magistratsprotokollet 1707 (sid 367–68) heter det att Olof Ry(d)berg ägde Nils Winguists syster – hon hade tidigare varit gift med N. Wolf. Gården kallas därefter *köpmannen Olof Ry(d)bergs gård*.

Tomten värderas 1715 till 200 d smt, husen till 400 och lösöret till 200 d smt. 1717 års kontributionslängd talar om Olof Rydberg accismästare och hans hustru Helena Winguist. 1724 års avkortningslängd anger Olof Rydberg såsom suspenderad från tjänsten och av ringa villkor.

Den 16.5.1726 uppbjods kvarntullnären Olof Rydbergs hus och gård på Vallgatan mellan avlidne besökaren Gräsborgs obebyggda tomt å ena sidan och målaremästare Johan Ross hus och gård å andra sidan värderat till 1 058 d $\frac{2}{3}$ öre smt.

Johan Wingren hade enligt inprotokollerat brev 9.12.1728 tillika med sin svägerska *sal. auditören Wingrens änka Ellika Sahlgren* ingått ackord med f.d. accismästaren Olof Rydberg att låta reparera och inreda dess för sex år sedan uppbyggda hus på Vallgatan mot intresse och avkortning på hushyran.

För skuld till *accisskrivare Nils Siöberg* uppbjods gården den 14.7.1729. 1730 kallas förre accismästare Olof Rydberg utfattig – han hade dock att betala för en halv hemförarebåt. Där bor också auditeur Wingrens änka. Före den 12.12.1732 hade gården sålts till

slaktaren Anders Olofsson Hägg,

ty då lånade denne 600 d smt av *handelsmannen Erik Nissen* för att betala köpet. 1733 sålde Anders Hägg sin forna bostad 10.101. Enligt Berg (II:5–6, 215) hann Anders Hägg med tre äkten-

skap: 1/ med *Maria Beck* (el. *Becker*, se nedan) efter vilken bouppteckning företogs 1736 (1736:191). Då omtalas hans omyndiga söner *Johannes* och *Olof*. 2/ med *Anna Greta Norling*, född 1723, dotter av *bagare John Norling* och dennes hustru *Gunilla*, som var död före 1741. Genom detta äktenskap bör den halva tomt, som bagaren Johan Norling i oktober 1726 köpt av *Anders sämskmakare*, ha tillfallit Anders Hägg. Efter Häggs död såldes denna halva tomt på offentlig auktion den 8.1.1742 till *brandmästaren Nils Appelberg*; 3/ med *Anna Palmborg*, född 1712, död 1775 (omgift med *slakteriålderman Johan Eichler*, född 1722, död 1785).

I en skrivelse 9.6.1740 omtalas att Anders Hägg den 17.4.1733 hade lånat pengar av sin *svåger åldermannen Anders Becker*. Denne bör vara identisk med den slaktare från Stockholm Anders Becker, som hade erhållit mästartrebrev 30.12.1720. Han hade kommit till Göteborg omkring den 2.2.1721 och begärt att få slå sig ned i Göteborg men hade mött motstånd från det lovlige slakta-reämbetet i staden. Troligt är att Anders Olsson Häggs första hustru hette Becker, ej Beck och var syster till denne slaktareålderman.

Den 30.6.1740 lät *kommissarien Erik Nissen* uppbjuda slaktarmästare Anders Häggs hus och gård på Vallgatan som sin underpant för 500 d smt utestående huvudstol. *Lars Sundbeck* berättade sig 1741 förgäves ha försökt förmå slaktaren Anders Hägg och hans hustru Anna Palmborg att betala sin skuld till honom (EIIb:25, 1.6.1741). Samma datum begärde *N. Wessberg* auktion på Häggs till sin cautionist *regementsväbeln Gilius Thilman* pantsatta hus och möbler.

Brandmästare Nils Appelberg som ägare av hela 1.5

Den 3.9.1744 lät brandmästaren Nils Appelberg uppbjuda en bredvid dess hus på Vallgatan belägen halv tomt, som hade tillhört avlidne slaktaren mästar Anders Hägg, vilken tomt brandmästaren köpt den 8.1.1742 på offentlig auktion för 128 d smt.

Likaså lät brandmästaren Appelberg första gången uppbjuda andra hälften av samma tomt, som han köpt av *brandmästare Oluf Flink* för 50 d smt den 15.9.1735. Troligen var det östra delen av Anders Häggs gamla egendom, som Appelberg köpte den som Petter Gräsberg tidigare hade ägt.

Konkursansökan mot slaktaren mästar Anders Häggs änka Anna Palmborg inlämnades 2.1.1743 och avgjordes genom dom 10.12.1744. Det meddelades att egendomen var försäld under perioden oktober–december 1743. Änkan står för gården ännu i tomtöreslängden 1745 men före 1750 hade en tomt tagits i anspråk för *Barnhuset*.

I samband med att Göteborgs barnhus fyllde 250 år skrev Björn Lidén en artikel i Arbetet den 7.4.1987 med en föredömligt kort historik ur vilken följande hämtas:

”Initiativet till Barnhuset togs av biskop Jacob Benzelius den 8 maj 1737. En kungörelse gick ut med anmodan, att anmäla ’fattiga och i synnerhet fader- och moderlösa barn’ som behövde hjälp. Verksamheten finansierades framför allt genom privata donationer. I första hand var det föräldralösa barn till borgare i staden, som togs emot. Därefter, i mån av plats mycket vanskötta och utfattiga barn i åldrarna sex till tio år ...

År 1748 erhöll Barnhuset Kungligt Reglemente. Här förklarades att det förnämsta syftet med barnhuset var ’att fattige Fader- och Moderlöse barn måtte bliva ifrån undergång räddade och njuta nödortfigt underhåld, skjötsel och undervisning’”. Lidén fortsätter:

”Barnhuset har hållit till i olika lokaler genom åren. Från början av 1740-talet bodde barnen i ett hus på Torggatan 19. Huset ödelades i den stora eldsvådan 1745. Efter en kortare tid i nödlokaler

flyttades verksamheten till Kaserntorget. Något år senare var det åter dags att röra på sig. Först till Vallgatan och sedan till Stampen.” Så långt Lidéns historik.

I tomtöreslängden 1750 står Barnhuset mellan borgaren Nils Appelberg (1.4) och målareålderman Johan Ross: 1753 har (enligt RKG 1 158) Appelberg ersatts som granne av ”fabriqueklädesvävaren” Zaharias Fröse. I barnhuset bor 1753 ”Förestånderskan Kyrkoherde Hagmans änka, fattig och näringslös och pigan Maija Ingollsdotter”. Att vara föreståndarinna för ett barnhus innebär tydligen 1753, att man var fattig och näringslös.

Man fann emellertid lämpligare lokaler för barnhuset, genom att man (enl. Lidén) år 1759 köpte ett 13 000 kvadratmeter stort område vid Stampen, Barnhusvägen, motsvarande Stampgatan 10 och 22. Området hade varit tobaksplantage fram till 1758. Nu uppfördes ett trähus, som revs 1854, varefter man tre år senare uppförde ett nytt tvåvåningshus i holländskt gult tegel, där Barnhuset fick vara kvar till 1924.

Efter det att barnhuset flyttades till Stampen begärde *barnhusföreståndaren Vincent Beckman* auktion på stadens på Vallgatan belägna hus och gård mellan målaremästareåldermannen Johan Ross hus å ena sidan och fabrikören Fröses å andra sidan. Vid utrop för 3 000 d smt den 3.8.1759 fann man ingen köpare men den 5.9.1759 erkände *Bernt Norling*, att han var skyldig 2 600 d smt för det hus han enligt köpebrev detta dato köpt av stadens barnhus. Norling försökte förgäves några gånger att av borgerskapets äldste erhålla burskap som hökare. Han hade tillbringat så många år som erfordrades i tjänst som dräng hos andra borgare bl.a. *kommersrådet Colin Campbell* och kunde visa intyg om god frejd och skicklighet. Slutligen fick han sitt efterlängtade burskap 28.9.1759 (EIIb:87, EIIb:89). Han står för tomtöret för hela gården 1760 men snart delar han det med *överskulden Nicolaus Blomsterdahl*.

Det är okänt hur det kommer sig att *handelsman Johan Borgström* och dess hustru den 10.6.1762 för 4 440 d smt och en diskretion av 40 d smt till Blomsterdahl kunde sälja ”ett på Vallgatan mellan klädesfabrikör Zacharias Fröses fabriks hus å östra och målareåldermannen Mäster Johan Ross gård å västra sidan beläget hus och gård” (uppbud första gången 21.6.1762).

Ännu 1769 häftade hökaren Berendt Norling till stadens barnhus för 600 d smt skuld, varför Vincent Beckman begärde inteckning i Norlings på Vallgatan belägna hus och gård (EIIb:135, 3.6.1769). Norling avled emellertid 17.6.1770. Vid bouppteckningen den 23.3.1772 ägde han ett halvt hus och tomt på Vallgatan.

(undervåningen bestående av två stugor och ett kök, en hökarebod med skjul och vedränne samt vind över frambyggnaden), värt 1 410 d smt. Hans änka hette *Catarina Westring*. En dotter *Helena*, född 1760, död 25.8.1793, var gift med *jaktlöjtmant Petter Johan Westerberg*.

Norlings halva övertogs av *Hans Andersson Senman (Sännman)*, som i tomtöreslängderna kallas handelsbetjänt. Han pantsatte 5.5.1773 till Göteborgs barnhus hus på Vallgatan för skuld av 800 d smt.

Hans hustru *Jacobina Kohler*, död 26.10.1787, var syster till *hattmakaren i Vänersborg Johan Kohler (Coller)* och till *Maria Christina Kohler* Gift med *insp. Sven Luth* i Mjölseröd, Björkö härad. Vid bouppteckningen efter hustrun 18.2.1788 ägde Hans Senman hälften i hus och tomt nummer fem på Vallgatan mellan klockmakare Fries änka i öster och mamsellerna Möller i väster. Hans Andersson Senman avled barnlös 8.3.1798. Han hade lämnat huset före 1790 (se Berg II:9–10 sid. 288).

Innehavaren av övervåningen överskulten Nicolaus Blomsterdahl hade tidigare varit rotemästare vid brandvakten. Han begärde 28.10.1749 magistratens tillstånd att få förena tjänsten med bryggareämbetets förordnande för honom att emot en liten månadslön vara uppsyningsman över öl- och brännvinskrögerierna. Hans *hustru Anna Margareta Edberg* avled 1772, själv avled han 21.3.1810. Han står för sin halva gård i tomtöreslängden 1775 men lämnade samma år både tjänst och gårdshalva till sin måg *Anders Linderberg*, som blev överskult den 7 oktober detta år. Vid bouppteckningen efter sin första hustru *Sara Christina Blomsterdahl*, död 12.3.1777 (bou 4.12 s.å.) ägde överskulten Anders Linderberg 1 048 rdr specie, därav övervåningen i hus och gård på Vallgatan, 500 rdr. Troligen har hustrun dött i barnsäng ty makarna hade en dotter *Margareta Charlotta*, född 1777, död före 21.8.1810, som var gift med *handelsbokhållare Johan Ross*. Andra gången gifte sig Anders Linderberg 8.3.1778 med *Anna Stina Säfdahl*, dotter till *målare Lars Säfdahl*, död 1750, och *Johanna Catharina Ruth*, född 1713, död 21.4.1796. 1790 ägde Linderberg hela 1.5.

Överskulten Anders Linderberg hade börjat som kontorsskrivare vid lanttullen. Han avled 9.8.1795. Vid branden 1802 tillhörde gården Anders Linderbergs änka. Där bodde också *handelsmannen Aron Kjellberg*.

Murmästare Otto Gammelín ägde 1807 såväl nummer 4 som nummer 5.

Han lät uppbjuda båda tomterna 14.4.1806. Dessa uppbud var i själva verket början till skapandet av *sockerbruket Idogheten*, Vallgatan 33, 35 och 37, som drevs från 1809 till 1849 (Bodman GÄI:286, 287 och 316). Eftersom sockerbruket Idogheten gav hela kvarteret dess namn kan det vara skäl att beröra dess historia. Kommentarer till Fredbergs "Det Gamla Göteborg" (II:941–42) meddelar följande: Fastigheten sträcker sig över kvarteret och har på Kungstorgssidan gatunumren 5, 6 och 7. På husväggen mot Vallgatan finns inmurade tre stenar med följande inskriptioner:

På den översta:

"Fastighets Aktiebolaget J-F. Petterssons Arfvingar

om- och påbyggde detta hus

År 1900"

På den mellersta:

"Sockerbruket

Idogheten"

På den nedersta

"Otto Gammelín"

Byggt 1808

Bodman (GÄI:286) berättar, att det i hallrättens protokoll den 27.5.1816 finns antecknat, att förre murmästaren Otto Gammelín denna dag lät förete kommerskollegii resolution av den 29.1.1816 att han skulle få fortsätta det vid Vallgatan (förut) anlagda honom tillhöriga sockerbruket. Bodman antar, att Gammelíns sockerbruk var en direkt fortsättning på det raffinaderi, på vilket *Martin Stiaehl* den 11.7.1807 erhöll privilegium och för vars tillverkning redovisades första gången 1809. *Rådman Arvid Wallerius* övertog fabriken 1813 och redovisade t.o.m. 1816. Redan den 3.7.1816 överflyttades Gammelíns privilegium på ett konsortium bestående av *Charles Blaurock*,

som snart gick ur firman *John N. Milow* och *Fr. Willerding*. 1817 redovisas detta sockerbruks produktion för första gången inför hallrätten. Enligt Bodman redovisades sockerbrukets firma 1817–20 av *Charles Blaurock & Associés*, 1821–1826 av *Milow & Associés* och 1826–49 (sista redovisningsåret) av *Willerding & Co*. *Willerding* hade enligt hallrättens protokollbok för den 21.11.1826 av grossh. *J.N. Milow* köpt hälften i sockerbruket vid *Vallgatan* och därigenom blivit ensam ägare av bruket.

Fr. Willerding m.fl. uppbjöd 1.4–5 den 2.9.1816 och 9.4.1821 och *Fr. Willerding* ensam den 25.9.1826. *Grosshandl Edvin Willerding* uppbjöd samma tomter den 12–8–1850. Det av *J. F. Pettersson* den 26.1.1867 uppbjudna tomtområdet hade utökats till 1.4.-1.7.

Från *Lagerberg & Thulin*, "Göteborg under 300 år", sid. 73, hämtar vi uppgiften att *Torghallen*, som bildades genom sammanbyggnad 1899 "av tre äldre hus n:o 5, 6 och 7" vid *Kungstorget* och sträckte sig genom kvarteret ut till *Vallgatan* och uppenbarligen låg på sockerbruket *Idoghetens* gamla tomter, hade arkitekten *Eugen Thorburn*. Enligt kommentarerna till den nya upplagan av *Fredberg* (II:713, rad 10) upphörde *Torghallen* "för länge sedan".